

IBRÁHÍMŮV TEXT A ARCHEOLOGICKÉ POZNÁNÍ MALÉ STRANY

JARMILA ČIHÁKOVÁ - JAN ZAVŘEL

Cílem našeho sdělení je porovnání textu Ibráhíma ibn Jakuba s výsledky dlouholetého archeologického výzkumu historického jádra Prahy - Malé Strany a Starého Města. Na základě současného poznání nacházíme soulad mezi archeologickými nálezy a Ibráhímovými pozorováními a domníváme se, že popis města Prahy, jak je zapsán v arabském přepisu z 15. století (LEWICKI 1971), odpovídá poměrům v dnešním jádru Malé Strany na pražském levobřeží.

V roce 1994 u příležitosti přibližného milénia Ibráhímovy cesty uspořádal Orientální ústav AV ČR v Praze kolokvium Ibrahim ibn Ya'qub at-Turtushi: Christianity, Islám and Judaism Meet in East-Central Europe, c.800-1300 A.D., jehož příspěvky byly vzápětí odevzdány do tisku, kde vyšly v roce 1996. Pro posun v poznání daný novými archeologickými výzkumy v letech 1994-97 byl původní příspěvek (ČIHÁKOVÁ - ZAVŘEL 1996) doplněn a rozšířen.

V povědomí historiků i geografů slyne pražské území křižovatkou obchodních cest již od staršího pravěku (KOVÁŘÍK 1995, 132). Při průchodu Čechami západovýchodním směrem je totiž zřetelná výhodnost cesty po levém břehu Labe, kdy bylo nutno překročit jen jedinou větší řeku - Vltavu (VOTRUBEC 1965,15). Kvůli těsným údolím menších vodotečí, do nichž se nevtěsaly obchodní stezky, se předpokládá trasa stezek po rozvodí řek (ibid.,18). Místo, kde stezky Vltavu přetínaly, již není tak jednoznačné. Dle mínění mnohých badatelů byla možnost přebrodit tok Vltavy jen v Pražské kotlině, překvapivý je však nedostatek pravěkých nálezů z jejího prostoru. Na pravém břehu dnešního historického jádra známe pravěké sídliště jen z předpolí bubenského brodu (ŠPAČEK 1984, 71) a náramek z hypotetického kostrového hrobu štítarského stupně knovízské kultury ze Starého Města „U Vejvodů" (FRIDRICHOVÁ et al. 1995,167). Z levého břehu známe eneolitický zahloubený objekt z čp. 626/III (ČIHÁKOVÁ 1984) a z téže doby stěp nádoby řivnáčské kultury druhotně přemístěný do podložních svahových sutí, nalezený při výzkumu čp. 1 /III ve Sněmovní ulici na spodní partii jižního hradčanského svahu. Tento zlomek současně dokládá nesporné řivnáčské osídlení výše nad místem svého nálezu, s největší pravděpodobností hradčanského ostrohu (ČIHÁKOVÁ 1997b). Z téže lokality 1 /III a z malostranského předpolí dnešního Karlova mostu pocházejí objekty a keramické nálezy po osídlení z průběhu 1. tisíciletí před letopočtem. Oproti nim ojedinelé, blíže nedatovatelné pravěké situace ze severního

okolí Malostranského náměstí, charakterizované ohništi v mocnosti sterilních („podloží“) svahových hlín, dokládají starobylost lidské přítomnosti v tomto prostoru, podepřenou i výsledky palynologických expertíz, prokazujících zdejší přítomnost a pohyb člověka ještě před zavedením zemědělství (JANKOVSKÁ 1997; ČIHÁKOVÁ 1997a). Ojedinelost a výjimečnost Pražské kotliny pro přechod Vltavy byla zpochybněna O. POKORNÝM (1985, 204) poukazem na brod severně od Prahy - u Libčic.

Prostor Pražské kotliny získal na důležitosti patrně v době římské, na počátku našeho letopočtu, kdy se na svahu pod dnešním hradem prokazatelně sídlilo (BORKOVSKÝ 1964, 29; ČIHÁKOVÁ 1989). Po dlouhém časovém hiátu několika staletí se objevují stopy lidské aktivity až v 8. století. V blízkosti bubenského brodu se v té době mohlo ztratit avarské nákončí (ŠPAČEK 1984, 71, PROFANTOVÁ - ŠPAČEK 1991). Na druhé straně řeky západně od malostranského náměstí byl v té době vyhlouben objekt neobvyklé charakteristiky, nevylučující, že se jedná o objekt kultovní (výzkum čp. 258/III, ČIHÁKOVÁ 1995). Ve vzdálenosti 45 m východně od něho byla v roce 1996 nalezena úroveň s ohništěm, datovaná keramikou zcela shodnou s nádobou ze zmíněného objektu patrně 8. století (ČIHÁKOVÁ - ZAVŘEL v tisku). Od 9. století se pak jižně pod Pražským hradem vyvíjí osídlení, které zde žije dodnes.

O vzniku Prahy z hlediska jak časových, tak příčinných souvislostí nedošlo zatím mezi českými historiky ke shodě (např. TŘEŠTÍK 1983; JEČNÝ et al. 1984). Někteří z nich nalézají přímou souvislost mezi lokalizací knížecí metropole a ochranou křižovatky dálkových obchodních cest (JEČNÝ 1984, 212, navazuje na K. Gutha), jiní (ZAVŘEL 1997) zase míní, že Praha vznikla v souvislosti s výskytem železných rud a rozvojem železářství.

Někdy v 60. letech 10. stol. cestoval s diplomatickým posláním střední Evropou arabský vzdělanec židovského původu Ibráhím ibn Jakúb. Transkribece jeho jména v historické a archeologické literatuře je velmi nejednotná, náplň jeho cesty je mlhavá a jako doba jeho návštěvy jsou v literatuře uváděny různé roky 60. let 10. stol., zpravidla roky 965/966. Jedna z posledních studií datuje jeho cestu do roku 961 (ENGELS 1991, 420). Jeho osobnost naposled charakterizoval D. TŘEŠTÍK (1992) jako vzdělaného muže, schopného učeně diskutovat s císařem, jehož zájmy o podmínky k obchodování byly dány jeho posláním, nikoli jeho naturelem. Po návratu sepsal Ibráhím poznámky o své cestě, původně patrně „úřední“ zprávu kordovskému chalífovi (ibid.,11), dochovanou jen v pozdějších redakcích, jejichž problematiku shrnuli T. LEWICKI (1971) a J. KLÁPŠTĚ (1985). Z dochovaných útržků této zprávy vyplývá, že na své cestě navštívil Ibráhím ibn Jakúb rovněž sídelní aglomeraci v jeho době označovanou jako „město Praha“. Popsal ji následujícími slovy, dochovanými v pozdějším velkém geografickém slovníku redigovaném al-Himjarím v 15. stol., kteréžto dílo vzniklo na základě kompilace ze 13.-poč. 14. století provedené al-Himjariho jmenovcem (proto rozdílné datování al-Himjariho, cf. LEWICKI 1971 a TŘEŠTÍK 1992):

„...Praha je město z kamene a vápna nad (plynoucí) tam řekou. Je menší než město a větší než vesnice. Je v něm trh (zaopatřený) vším potřebným pro cestující i pro stálé obyvatele (města). Tyčí se nad ním velká a opevněná (přírodou) tvrz. Je v něm také pramen

vody tryskající na povrch země. Jeho vody protínají dolní část toho města. Je nejvýznačnější, když jde o zboží. Přijíždějí do něho z města Krakova Rusové a Slované...*...

*následuje pasáž o mezinárodním obchodu a o cenách

Ve městě Praha se vyrábějí sedla, uzdy a štíty používané v jejich zemích." (LEWICKI 1971, 697-698, překlad z polštiny).

Pravděpodobně jinou redakci al-Himjarího textu, jak by vyplývalo z řazení jednotlivých fakt na počátku odstavce, a to rkp.238 Národní knihovny v marockém Rabatu, použil k českému překladu I. HRBEK (1969, 420): „...je vystavěno na řece, která je tam, z kamene a z vápna. Je menší než jsou města a větší než jsou vesnice. V něm jest

trh se vším zbožím (nutným) k cestování i k usedlému životu. V jeho vyšší části (nebo nad ním) je velká opevněná tvrz a v ní jest pramen vody tekoucí po povrchu a jeho voda prosakuje rovinaté části jejího (tvrze nebo města) údolí."

Z těchto slov vyplývají pro lokalizaci města „B.rágha" následující údaje:

1) město z kamene a vápna

2a) nad řekou

b) na řece

3) menší než město a větší než vesnice

4) je v něm trh se vším potřebným pro cestující i domácí

5a) tyčí se nad ním velká a přírodně opevněná tvrz

b) nad ním či v jeho vyšší části je velká opevněná tvrz

6a) je v něm pramen vody tryskající na povrch

b) je v ní (tvrzi) pramen vody tekoucí po povrchu

7a) vody tohoto pramene protínají dolní část města

b) voda tohoto pramene prosakuje rovinaté části jejího (tvrze nebo města) údolí

8) přijíždějí do něho cizí obchodníci

9) vyrábějí se v něm sedla, uzdy, štíty

Obě relace se významně liší jen v bodě 6 - situování pramene potoka buď do tvrze nebo do města. T. Lewicki (bod 6a) však připouští i čtení, že pramen tryská v tvrzi (LEWICKI 1971, 698). Ostatní rozdílů nejsou jednoznačné.

Přichozí, ať obchodník nebo poutník, který na své cestě dorazil k brodu v Pražské kotlině, stanul na území modelovaném erozí i akumulací činností řeky Vltavy a jejích přítoků a rozdílnou tvrdostí hornin skalního podkladu. Jeden z pruhů velmi odolných hornin, probíhající centrem Prahy ve směru východ-západ, způsobil odklonění toku Vltavy k východu a vytvoření pražského meandru. Tento pruh hornin byl prořiznut potokem Brusnicí a dal tak vzniknout vysokému ostrohu obtékanému ze severu a východu potokem a chráněnému ze 3 stran strmými úbočími. Přichozí měl před sebou místo, kde vznikla „tvrz tyčící se nad městem a přírodou chráněná", jak charakterizoval Ibráhím Pražský hrad v jeho počátcích (bod 5a). Povrch ostrohu nebyl pro sídlení nijak příznivý, dnešní plošina je výsledkem staletých úprav. Původně po délce ostrohu probíhal hřbet se šikmými plochami, které byly napříč, ve směru severojižním, přerušeny několika průrvami.

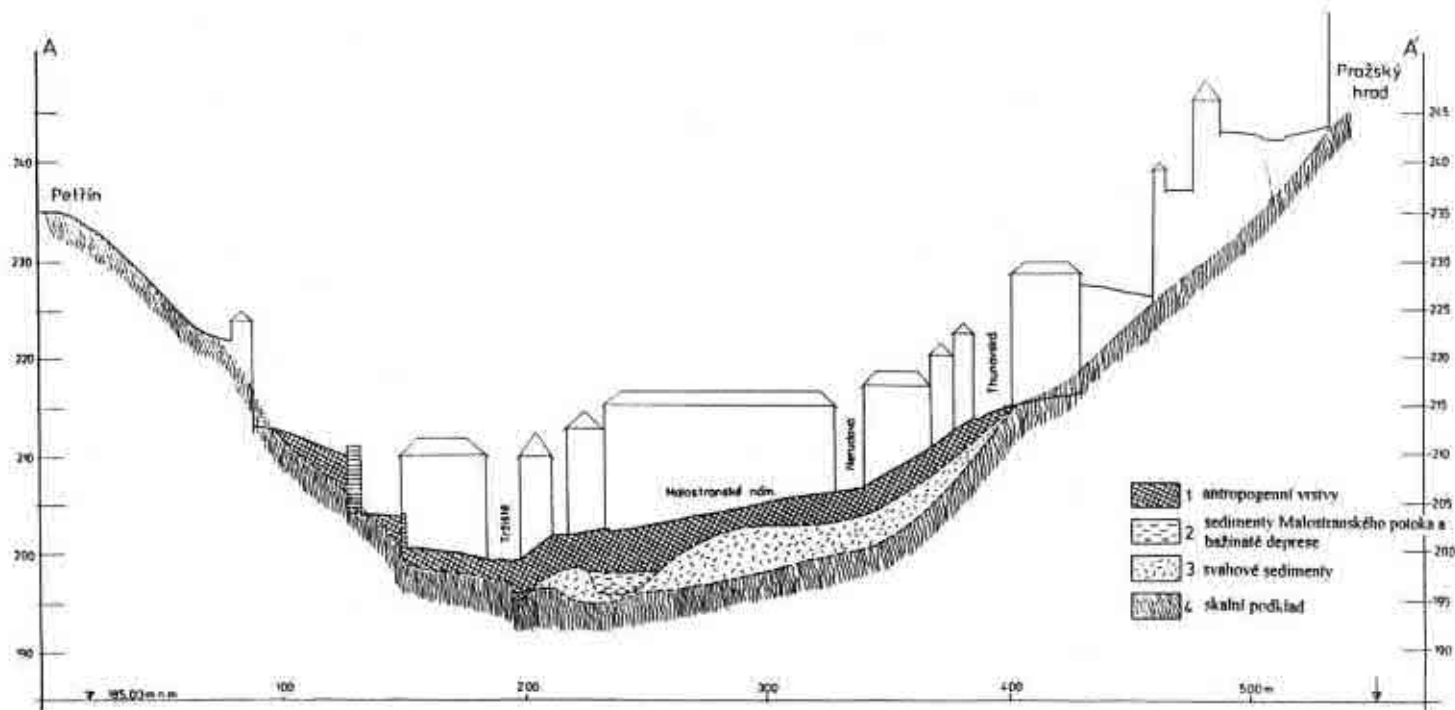
Na příkrém úpatí jižního strmého úbočí hradčanského ostrohu a přilehlém pozvolném pásu země se dnes rozkládá Malá Strana. Její morfologii vytvořily geologické procesy v kvartéru - především transport zvětralých hornin ze svahů okolo

jádra Malé Strany přívalovými dešti, gravitací a soliflukcí a jejich usazování v nižších částech údolí. Na řezu malostranským údolím, který byl sestaven na základě archeologicky získaných bodů, je zřetelné přirozené zaplňování údolí svahovými hlínami (obr 1). Tento proces probíhal jak v pleistocénu, tak v holocénu. Dokládá její existence fosilních půdních horizontů i pohřbených pravěkých úrovní. Důkazy pro tyto pochody máme i v různých fázích středověku, především od 11. do 13. století. Podle intenzity erozních procesů lze usuzovat na odlesnění větší části kotliny již v období pravěku.

Na pravém břehu Vltavy mohl přichozí vidět jen dlouhé ploché říční šterkopískové terasy, na nichž se od 11. stol. rozrůstalo předlokační osídlení pozdějšího Starého Města. V dnešním geologickém systému jsou označeny jako terasy VII a,b,c (ZÁRUBA - BUCHA - LOŽEK 1977).

Nesporně nej důležitějším faktorem při volbě místa trvalého osídlení byla dostupnost vody a současně bezpečnost před povodněmi. Prostor Malé Strany splňoval obojí. Území historického jádra Malé Strany bylo zcela bezpečné i před katastrofálními povodněmi, zatímco na pravém vltavském břehu mu svou bezpečností byl adekvátní až vltavský stupeň VIIb, na němž se dnes rozkládá plocha Staroměstského náměstí (189,5 m n.m., HRDLIČKA 1994, 175). Totožné výšky na Malé Straně dosahuje kóta podloží v místě křížení Mostecké a Josefské ulice (189,5 m, ČIHÁKOVÁ v tisku), ještě v místě východně od křížení ulic Mostecké a Lázeňské dosahuje kóta podloží (v minulosti snižená) 188,6 m n.m. (výzkum 1997, nepubl.), v čp. 60/III na Dražického náměstí výšky 188 m n.m. (ZAVŘEL 1995). Pravobřežní nejnižší souvisle osídlená terasa VIIc má u řeky plynule stoupající povrch ca v intervalu 185,0-187,5 m (HRDLIČKA 1996, 167). Uvedené výškové souřadnice prokazují, že na rozdíl od východního pravobřeží leželo malostranské prostranství minimálně 6 m vysoko nad hladinou řeky, dosahující v té době výšky 182 m n.m. (HRDLIČKA 1984, 200). V některých místech velmi úzká niva určitě zdůrazňovala několikametrové převýšení, odpovídající bodu 2a Ibráhimovy zprávy.

Současně měl prostor pod hradem dostatek vody. Jednak byl na východě přirozeně ohraničen původní holocenní nivou starého vltavského ramene, jednak na jihu bylo centrum Malé Strany vymezeno tokem dnes zaniklého Malostranského potoka, jehož existenci máme doloženu v několika archeologických sondách. Původ tohoto vydatného potoka lze hledat v horninách svrchní křídly na přilehlém vrchu Petřín, na jejichž bázi se vytváří souvislý vodní horizont. V místech, kde spodní nepropustné jílovce vycházejí na povrch, voda vyvěrá (ŠIMEK 1970, průvodní zpráva, 66). Ibráhím ibn Jakúb popisuje pramen vody vytékající na povrch, jehož vody protínají doliny města. Jistě se nejedná o potok Brusnice, který zde nepramení, obtéká ze severu hradčanský ostroh a k Vltavě protéká neobydlenou inundací. Pramen nelze ztotožnit ani se studánkou v rokli na 3.nádvoří Pražského hradu (bod 6b), neboť vody v letenském souvrství mají malou vydatnost. Není vyloučeno, že Ibráhím popisuje (bodem 6a) Malostranský potok, který pramenil ve svahu těsně souvisejícím s hradčanským ostrohem a tekł po okraji historického jádra. Není zřejmé, zda souvisel na středním toku s blízkou bažinou, na jejíž hraně byla vystavěna dřevěná konstrukce (viz řez A-A'). Poté, co tato konstrukce někdy

Obr. 1. Severojižní řez centrální částí Malé Strany (sestavil J. Zavřel, kresba J. Mourek).

v I. pol. 10. stol. zanikla, byla zanesena bahnem (ČIHÁKOVÁ 1996a). Prameny a mokřadla vznikly i na jiných místech malostranské kotliny - jedním z nich je archeologicky zjištěná mokřina před budovou Parlamentu ve Sněmovní ulici (ČIHÁKOVÁ-DRAGANOVÁ 1992, 92).

Dostatek vody jistě podmiňoval i výrobní činnosti provozované na lokalitě. Pro závěr 9. století můžeme prokázat výrobu železa v blízkosti malostranského potoka v místech dnešních objektů čp. 258/III (ČIHÁKOVÁ - ZAVŘEL 1993, 199), čp. 264/III (ČIHÁKOVÁ 1996b) a čp. 236/III v Nerudově ulici (ZAVŘEL, příspěvek v tomto sborníku), pro 9. a 10. století také práci s kůží. Na otázku, co se zde vyrábělo, bychom však mohli použít právě jen písemné zprávy Ibráhimovy o sedlech, uzdách a netrvanlivých štítech. Tyto předměty byly naprosto nezbytné pro pohyb a ochranu karavany, proto je zřejmé, že jejich vyjmenování souvisí více s Ibráhimovým posláním, než se strukturou řemeslné produkce města. Určitě se zde produkoval širší sortiment výrobků než ty, zmíněné Ibráhimem. Pro výrobní činnosti mohl mít význam i přilehlý vrch Petřín s polohami železných rud a zásobami kvalitní keramické suroviny a stavebního kamene.

Lze konstatovat, že přírodní podmínky dnešní Malé Strany doplněné přístupnými zdroji kvalitních surovin byly pro osídlení příhodné, a jak dokládají stále častější fragmentární nálezy posledních let, obyvatelé pražského prostoru již od nej starších dob této možnosti několikrát využili. Ztrátu stop, které po sobě zanechali, je možno přičíst na vrub obranným stavbám 9. stol., jakými byl např. val prokázáný v čp. 42/III a dřevohlinitá konstrukce v čp. 259/III.

Ibráhima nejvíce zajímalo tržiště. Archeologicky se plocha tržiště prokazuje velmi nesnadno, neboť se dá prokázat jen negativně, absencí určitých druhů nálezů. Síť dokumentačních bodů v prostoru dnešní Malé Strany, která je vytvářena ca posledních 20 let, není ještě tak hustá, aby prostor, kde se nebydlo ani nevyrábělo, dovedla vymezit. Například právě místo se starobyloou výrobou železa je v 10. a 11. století prázdné. Interpretovat tuto skutečnost je však zatím předčasné.

Pasáž o vzhledu města odděluje v Ibráhimově zprávě zmínku o trhu ve městě od poznámek o obchodování karavan. Vedle tísněnosti malostranského prostoru dokonce i myšlenkový pochod raně středověkého vzdělance navozuje představu o oddělení místního a dálkového trhu. Podle H. JEČNÉHO (1984, 217) bylo nej-příhodnější místo pro usazení a zotavení karavan na plochých říčních terasách pozdějšího Starého Města, dobře kontrolovatelných a dostupných z hradčanského ostrohu.

Stejně jako tržiště, nemůžeme vymezit ani rozsah osídlení, které tu v 10. století tvořilo výraznou a významnou aglomeraci. Bezpečně víme, že někdy na počátku 10. stol. došlo k prudkému extenzivnímu růstu osady a stopy sídlení a výroby se táhnou souvisle na jih za potok a, nevíme do jaké míry souvisle, na západ ke Strahovu (čp. 321 /III - HAVRDA 1996). Na pravý břeh Vltavy však zatím osídlení nepřekročilo. Pro malý rozsah sond i dochovaných archeologických situací 9.-10. st. nejsme zatím schopni porovnat intenzitu sídlení v různých částech souvisle zasídlené plochy ani pravděpodobnou hranici osady označené jako město, o němž Ibráhím hovoří, že je menší než město a větší než vesnice. Rozsah této

osady byl jistě vymezen přírodními útvary, jejichž vliv na postup zasedlování prokázal L. HRDLIČKA (1994). Detailní archeologicko-geologický výzkum však v morfologii původního podhradí prokazuje tak velké změny v průběhu staletí, že poznání úplného výchozího stavu již není možné. Na mnoha místech dnešní Malé Strany bylo ve 12. a 13. stol. zlikvidováno kompletní nadloží včetně povrchu podloží, např. podél Nerudovy a Thunovské ulice, v zástavbě západně od Sněmovní ulice, v bloku mezi Mosteckou ulicí a Maltézským náměstím, a jinde. Jisté je, že původní prostor podhradí byl velmi stísněný s možností rozšíření pouze v blízkosti řeky, v jednom, a to v jižním směru. Nález valového opevnění v roce 1994 v nárožním domě Mostecká-Josefská čp. 42/III (ČIHÁKOVÁ - HAVRDA 1995) stanovil jižní hranici podhradí pro 9. století. V 1. pol. 10. stol. však val zaniká, takže s největší pravděpodobností nemohla být tato opevňovací linie Ibráhímem zastížena, a pravděpodobně se opevnění posouvá k jihu, snad do místa pozdějších přemyslovských hradeb, či ještě dále.

Dobrá znalost morfologického utváření malostranského prostoru je nezbytná i pro rekonstrukci průběhu vlastních cest pro kupecké karavany. Na základě retrospektivní metody byla úloha hlavní západovýchodní zemské stezky přisuzována trase dnešní Nerudovy ulice a Úvozu (její funkci v 10. st. předpokládají ještě FROLÍK - SMETÁNKA 1997, 64). Bylo však prokázáno (ČIHÁKOVÁ - ZAVŘEL 1995), že této trase stála kdysi v cestě skála, kterou bylo třeba někdy po založení gotického města odsekát a upravit, aby obě ulice mohly mít dnešní vzhled. I v případě cesty od jihu, rekonstruované od Košíř přes Malostranské náměstí do jižní brány Pražského hradu, se liší představy historiků o velkém stáří trasy od konstatování archeologa, datujícího nejstarší prokázanou komunikaci v severní polovině Sněmovní ulice až do konce 12. století (ČIHÁKOVÁ-DRAGANOVÁ 1992, 92). Změny nabylo i datování jižní brány Hradu, v současné době kladené do 12.-13. st. (FROLÍK - SMETÁNKA 1997, 64). Nezbyvá než konstatovat, že ani trasa Nerudova - Úvoz, ani trasa Košíře-Sněmovní-jížní brána Hradu v 10. stol. ještě neexistovaly a nejsou žádnými relikty raně středověké komunikační sítě.

V roce 1994 jsme měli za prokázané, že v Praze byly na dvou místech zastíženy úseky cest používaných před 12. stol., v terénu vyježděné do tvaru úvozu (ČIHÁKOVÁ - ZAVŘEL 1996, 69), dnes však již je tato domněnka neplatná. Nezměněná zůstala jen datace ante 973 pro úvoz odkrytý na Pražském hradě ve východní části ostrohu v areálu kláštera sv. Jiří (FROLÍK - SMETÁNKA 1997, 90, blíže viz BORKOVSKÝ 1975, 111, 113; BORKOVSKÝ 1969, 74). Hluboký úvoz vyježděný před rokem 973 však rekonstrukce komunikačních tras geografům spíše komplikuje, než řeší. Druhý úsek, který byl také úvozem a byl zastížena v nejjížnější části Sněmovní ulice, prokazatelně pochází až z doby lokace města, jak nově dokázal záchranný výzkum v roce 1996. Nález zahloubeného objektu přelomu 9.-10. stol. v trase J části Sněmovní ulice vylučuje, že by tento úvoz cca konce 13. stol. antikvoval starší stav (ČIHÁKOVÁ v tisku).

Z doby Ibráhímovy zato bezpečně pochází úseky dřevěných cest v Mostecké a Josefské ulici, zkoumané v letech 1996 a 1997 (ČIHÁKOVÁ v tisku). Zastížena šířka pásu dřevěných konstrukcí, interpretovaného jako cesta, dosahuje pro komunikaci dnešní Mosteckou ulicí 20 m (šířka dnešní ulice je 14 m). Cesta (lépe silnice)

je prokázána od Lázeňské ul. ke křížení Mostecké s Josefskou ulicí, orientace dřevěných prvků směřuje na pozdně gotickou mostní věž. Pokračování cesty k západu bylo velmi pravděpodobně zastíženo roku 1995 v Karmelitské ulici před čp. 270/III (ibid.).

Při znalosti morfologie plochy pod Hradem se při pročítání Ibráhímovy pasáže o cestě z Magdeburku do Prahy stává nápadný závěr jeho cesty. Před tím, než vstoupil do města Prahy, přešel po dřevěném mostu přes močál (HRBEK 1969, 414, redakce al-Bekrího v Kowalského edici). Tradiční lokalizaci mostu do SZ Čech ke Komořanskému jezeru vyvrátil J. KLÁPŠTĚ (1985, 503, tam též shrnutí problematiky dřevěného mostu). Příchozí do Prahy ze severozápadu měl snad dvě možnosti, jak se dostat do podhradí. Buď nějaký strmější sestup z dn. Hradčanského náměstí, nebo více než pravděpodobně cestu někud jižně pod dnešním Úvozem, asi u paty Strahovského kláštera, a sestupující po jižním břehu Malostranského potoka. Při použití druhé varianty, aby se příchozí dostal do města, by v určitém úseku skutečně musel překročit nejen potok, ale za ním i bažinu, o níž zatím víme, že byla minimálně 30 m dlouhá a že na jejím samém jižním okraji byla založena výše zmíněná robustní dřevěná konstrukce, po počátku 10. století poškozená (ČIHÁKOVÁ 1996a). Když v jedné z úvodních pasáží popisuje Ibráhím způsob, jímž stavějí Slované většinu svých pevností, zmiňuje se, že pevnosti mají bránu, do níž se vchází po mostě ze dřeva (HRBEK 1969, odst. 3, 412).

Nejspornější místo celé zprávy je na počátku Ibráhímova popisu. Praha je z kamene a vápna. Netušíme, ze kterého místa pohledu mu zůstal v paměti takovýto vjem - zda při příchodu k městu, kdy by jeho slova mohla indikovat zařízení podobné plentě válu, či až při pohybu po městě. Pro 10. století nemáme žádné doklady pro zástavbu s vysokým poměrem používání kamene a dosud nemůžeme přesně popsat technologii výstavby stavení. Přijatelný názor, vyslovený v diskusi dr. Petrem Sommerem (ARÚ AVČR), vychází z možnosti, že použitý popis byl ustáleným obratem pro vyjádření určité vlastnosti - např. výstavnost osady, pevnost zástavby, nedobytnost, či nějaké jiné.

Absence malty v pražském podhradí 9.-10. stol. však není zcela jednoznačná, jak vyplývá z unikátního nálezů dvou maltových slitků na patě dřevěné konstrukce 9. stol. v dnešním Hartigovském paláci čp. 259/III (ČIHÁKOVÁ 1996a, 56). Oba slitky jsem našla osobně a okamžitě jsem prověřila jejich nálezové okolnosti - kontaminace byla vyloučena. Oba byly překryty neporušeným hliněným omazem s přimíšenými travinami a jinou organikou, kterým byla nadzemní část stavby opatřena v 9. století. Petrografický rozbor prokázal, že nalezené slitky jsou zbytky pojivá, které však na rozdíl od běžné malty postrádá vápno a svým složením se blíží nynějšímu portlandskému cementu (ZEMAN - RŮŽIČKOVÁ 1996).

Závěrem naší snahy zodpovědět vůdčí otázku, tj. kterému konkrétnímu osídlení přisoudit Ibráhímův popis „města Prahy“, můžeme srovnat Ibráhímův zápis a souhrn výsledků archeologicko-geologického výzkumu historického jádra Malé Strany :

A) V plném souladu jsou některé morfologické údaje :

— sledovaná plocha dnešní Malé Strany je nad řekou (bod 2a),

— pod tvrzí přírodně opevněnou (bod 5a),

- na jihu jí protékal vydatný potok (bod 7),
 - při příchodu do města od jihozápadu se musel přejít močál.
- B) Na posouzení některých údajů nemáme dost informací, především proto, že neznáme hranice města 10. st.:
- z arabského textu není jasné, zda zdroj pramení ve městě nebo v tvrzi, malá vydatnost zvodnění letenských vrstev svědčí ve prospěch Malostranského potoka. Nemůžeme však odpovědět, zda město dosahovalo až k prameni Malostranského potoka (bod 6) a kolik dalších pramenů a menších vodotečí se na zkoumaném území vyskytovalo.
 - neznáme dosud hranice opevněného osídlení 10. století a jeho intenzitu pro porovnání s jinými městy Ibráhimovy doby, vůči nimž je Praha menší (bod 3)
 - nemůžeme potvrdit lokalizaci tržiště (bod 4)
 - nemáme doklady výroby předmětů uváděných Ibráhímem (bod 9)
- C) Jediný rozdíl ve výpovědi archeologických nálezů z prostoru Malé Strany a Ibráhimovy zprávy je v konstatování, že město Praha je zbudované z kamene a vápna (bod 1).

S největší pravděpodobností je reálným závěr, že Ibráhím na své cestě z Magdeburku zavítal v roce 961 nebo 965 do osady v místech historického jádra dnešní Malé Strany a poté o této osadě ve svých zápiscích psal jako o „městu“ Praze. Z tohoto označení vyplývá důležitost osady na dnešní Malé Straně pro Čechy 10. století, její prosperita a pravděpodobná sociální skladba. Z označení „město“ je nepochybné, že při návštěvě Ibráhíma byla bytelně opevněná, ačkoliv archeologicky nebylo zatím opevnění 10. stol. zastíženo.

Ibráhimova slova o Praze jsou od školních let v duchovní výbavě každého Čecha. Přestože jsou stará již 10 století, je pozoruhodná jejich platnost i pro dnešní dny. Stejně jako Ibráhím ibn Jakúb ve své době, i nyní jsou návštěvníci z průmyslově vyspělých zemí zaujati malebností Pražského hradu a jeho podhradí stejně, jako výší kupní síly jejich měny v pražských obchodech.

Literatura

- BORKOVSKÝ, I. 1964: Od počátků pravěkého osídlení k Praze slovanské, in: J. Janáček et al., Dějiny Prahy, Praha.
- 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.
 - 1975: Svatojiříská bazilika a klášter na Pražském hradě. Praha.
- ČIHÁKOVÁ, J. 1984: Praha 1 - Malá Strana, Josefská čp. 626/III. Pražský sbor. hist. 17, 142-143.
- 1989: Praha 1 - Malá Strana, Sněmovní čp. 176/III, Pražský sbor. hist. 22, 175.
 - 1995: Praha 1 - Malá Strana, Malostranské nám. čp. 258/III. Pražský sbor. hist. 28, 226-227.
 - 1996a: Nálezová zpráva o archeol. výzkumu Praha 1 - Malá Strana, Tržiště čp. 259/111, archiv ARÚ AV ČR čj. 6053/96.
 - 1996b: Nálezová zpráva o archeol. výzkumu Praha 1 - Malá Strana, Malostranské nám. čp. 264/III, archiv ARÚ AV ČR čj. 5204/96.
 - 1997a: Dílčí informace o výzkumu Praha 1 - Malá Strana, Tržiště čp. 259/III, z hlediska pylových analýz, v tisku.
 - 1997b: Nálezová zpráva o archeol. výzkumu Praha 1 - Malá Strana, Sněmovní čp. 1 / III.
 - v tisku: Praha 1 - Malá Strana, Sněmovní ulice, Karmelitská ulice, Josefská+Mostecká ulice, Pražský sbor. hist. 30.

- ČIHÁKOVÁ-DRAGANOVÁ, J. 1992: I< vývoji osídlení jádra Malé Strany v době Přemyslovců. *Staletá Praha* 22, 89-108.
- ČIHÁKOVÁ, J. - J. HAVRDA 1995: Praha 1 - Malá Strana, Josefská čp. 42/III. *Pražský sbor. hist.* 28, 223-224.
- ČIHÁKOVÁ, J. - J. ZAVŘEL 1993: Praha 1 - Malá Strana, Malostranské náměstí b) čp. 258/III. *Pražský sbor. hist.* 26, 198-200.
- 1995: Praha 1 - Malá Strana, Nerudova ul. c) čp. 233/III a čp. 220/III, Úvoz čp. 170/IV. *Pražský sbor. hist.* 28, 229.
- 1996: Das Itinerar Ibrahim ibn Jakubs und die neuen Entdeckungen auf der Kleinseite. In: Ibrahim ibn Ya'qub at-Turtushi : Christianity, Islám and Judaism Meet in East-Central Europe, c.800-1300 A.D., edited by P. Charvát and J. Prosecký, Praha, 65-71.
- v tisku: Praha 1 - Malá Strana, Malostranské náměstí (horní). *Pražský sbor. hist.* 30.
- ENGELS, P. 1991: Der Reisebericht des Ibrahim ibn Yaqub (961/966). In: Kaiserin Theophanu. Begegnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends. Hrsg. von A. von Euw und P. Schreiner, Band I, Köln, 413-422.
- FRIDRICHOVÁ, M. et al. 1995: M. Fridrichová - J. Fridrich - J. Havel - J. Kovářik, Praha v pravěku. Praha.
- FROLIK, J. - Z. SMETÁNKA 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha-Litomyšl.
- HAVRDA, J. 1996: Příspěvek k osídlení jihozápadního předpolí Pražského hradu v 9.-10. století. *Archaeol. Prag.* 12, 141-152.
- HRBEK, I. 1969: Zpráva o Slovanech Ibráhima ibn Ja'kúba. *Magnae Moraviae Fontes Historici* III, Brno, 410-420.
- HRDLIČKA, L. 1984: Nástin vývoje reliéfu historického jádra Prahy ve středověku. *Archaeol. Prag.* 5/2, 197-209.
- 1994: The Archaeological Study of the Historical Centre of Prague: 1969-1993. In: I. Boháčové - J. Frolík - Z. Smetánka - B. Nechvátal - L. Hrdlička, Prague Castle, Vyšehrad Castle and the Prague Agglomeration, *Památ. archeol. - Suppl.* 1, 174-180.
- 1996: K procesu osídlování staroměstských teras. *Výzkum v čp.* 432/1. *Archaeol. Prag.* 12, 163-183.
- JANKOVSKÁ, V. 1997: Výsledky pylových analýz z lokality: Praha 1 - Malá Strana, Tržiště 259/III, v tisku.
- JEČNÝ, H. et al. 1984: Praha v raném středověku — Prag im Frühmittelalter. *Archaeol. Prag.* 5/2, 257-262.
- KLÁPSTĚ, J. 1985: Raně středověké Mostecko a síť dálkových cest — Das Gebiet von Most im Frühmittelalter und das Netz der Fährwege. *Archeol. rozhl.* 37, 502-515.
- KOVÁŘÍK, J. 1995: Starší doba bronzová. In: Fridrichová et al. 1995, 128-139.
- LEWICKI, T. 1971: Opis Pragi w arabskim słowniku geograficznym al-Himjariego (XV wiek), Die Beschreibung Prags im arabischen geographischen Wortebuch von al-Himjari. *Archeol. Polski* 16, 695-700.
- POKORNÝ, O. 1985: Historickogeografické pojetí vzniku Prahy a původu jejího jména — Historical-geographic concept of the origin of Prague and the origin of its name. *Sbor. Čs. geograf. společ.* 90, 200-209.
- PROFANTOVÁ, N. - L. ŠPAČEK 1991: Nákončí z doby avarské z Prahy 1 - Nového Města — Die Riemenzunge aus der Awarenzeit aus Prag 1 - Neustadt. *Archaeol. Prag.* 11, 93-100.
- ŠIMEK, R. 1970: Podrobná inženýrsko-geologická mapa v měř. 1 : 5000, list mapy Praha 7-1. Praha.
- ŠPAČEK, L. 1984: Výzkum v Petrské ulici. *Archaeol. Prag.* 5/1, 71-79.
- TŘEŠTÍK, D. 1983: Počátky Prahy a českého státu. *Folia Hist. Bohem.* 5, 7-37.
- 1992: Cesta Ibrahim ibn Jakuba do Prahy v roce 996. *Dějiny a současnost* 14/5, 9-13.
- VOTRUBEC, C. 1965: Praha - zeměpis velkoměsta. Praha.
- ZÁRUBA, Q. - V. BUCHÁ - V. LOŽEK 1977: Significance of the Vltava terrace system for chronostratigraphy, *Rozpravy ČSAV, řada Matem, a přír. věd* 87, 4, 1-88.
- ZAVŘEL, J. 1995: Nálezová zpráva o archeol. výzkumu Praha 1 - Malá Strana, Dražického nám. čp. 60/III, archiv PÚPP.
- 1997: Iron making in the Prague basin and possible origin of the name of town of Praha (Prague), v tisku.
- ZEMAN, A. - E. RŮŽIČKOVÁ 1996: Výzkum látkového složení malt, *Technologia artis* 4, Národní galerie Praha, 93-97.

IBRAHIMS TEXT UND DIE ARCHÄOLOGISCHE ERFORSCHUNG DER PRAGER KLEINSEITE

Zum Abschluß unserer Bemühung, die Leitfrage zu beantworten, zu welcher konkreten Siedlung Ibrahims Beschreibung der „Stadt Prag“ gehört, können Ibrahims Beobachtungen und die Zusammenfassung der archäologisch-geologischen Untersuchung des historischen Kerns der Kleinseite verglichen werden:

a) In voller Übereinstimmung sind einige morphologische Angaben: - die in Frage stehende Fläche der heutigen Kleinseite liegt über einem Fluß, unter einer natürlich befestigten Festung

— im Süden wird sie von einem Bach durchflossen - beim Eintritt in die Stadt von Südwesten mußte ein Sumpf überquert werden.

a) Für die Auswertung einiger Angaben stehen uns keine ausreichenden Angaben zur Verfügung, vor allem deshalb, weil wir die Stadtgrenzen im 10. Jahrhundert nicht kennen:

— aus dem arabischen Text geht nicht klar hervor, ob sich die erwähnte Quelle in der Stadt oder in der Festung befindet, der kleine Wassergehalt der Letnä-Schichten spricht eher für einen Kleinseitner Bach. Wir können aber nicht sagen, ob die Stadt bis zur Quelle dieses Baches reichte und wieviele andere Quellen oder kleinere Wasserläufe auf dem untersuchten Gebiet vorkamen.

— Wir kennen bisher auch nicht die Grenzen der befestigten Besiedlung im 10. Jahrhundert und ihre Intensität, um sie mit anderen Städten aus der Zeit Ibrahims zu vergleichen, denen gegenüber Prag vergleichsweise klein war.

— Wir können die Lokalisierung des Marktes nicht bestätigen.

— Wir haben keine Belege für die Erzeugung der von Ibrahim angeführten Artikel.

C) Der einzige Unterschied in der Aussage der archäologischen Funde vom Raum der Kleinseite und Ibrahims Nachrichten liegt in der Feststellung, daß die Stadt Prag aus Stein und Kalk erbaut sei.

Mit größter Wahrscheinlichkeit ist der Schluß am realistischsten, daß Ibrahim auf seiner Reise aus Magdeburg 961 oder 965 eine Siedlung an der Stelle des heutigen historischen Kerns der Kleinseite besuchte und im nachhinein von dieser Siedlung als der „Stadt“ Prag schrieb. Daraus kann auch die Bedeutung der Siedlung auf der heutigen Kleinseite im Böhmen des 10. Jahrhunderts abgeleitet werden, ihr Gedeih und die wahrscheinliche soziale Zusammenstellung. Aus der Bezeichnung „Stadt“ geht zweifellos hervor, daß sie beim Besuch Ibrahims gut befestigt war, obwohl die archäologische Forschung noch keine Befestigung aus dem 10. Jahrhundert gefunden hat.

Ibrahims Worte über Prag sind für jeden Tschechen seit seinen Schuljahren Teil seines geistigen Besitzes. Obgleich sie schon 10 Jahrhunderte alt sind, ist ihre Gültigkeit noch in unseren Tagen bemerkenswert. Genauso wie Ibrahim ibn Jakub sind auch heute die Besucher aus den Industrieländern von der malerischen Wirkung der Prager Burg und ihrer Unterburg genauso ergriffen, wie von der Kaufkraft ihrer ausländischen Währungen in den Prager Geschäften.

ARCHAEOLOGICA PRAGENSIA

ARCHEOLOGICKÝ SBORNÍK
MUZEA
HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

13

1997
